

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΣΤΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ
1943

ΤΑ ΑΚΗΛΙΔΩΤΑ ΑΡΧΕΤΥΠΑ*

ΤΑ ΤΑΓΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

*Αλλά και ἅλα τὰ καθέκαστα αὐτῆς τῆς στολῆς μετὰ τὴν ὁποία εἶναι στολισμένοι οἱ Ἀρχάγγελοι, εἶναι σύμβολα πνευματικά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λόγια τὰ ὁποία λέγει ὁ ἱερέας κι' ὁ ἀρχιερέας δταν περιβάλλεται τὴν ἱερατικὴν στολὴν, βλογώντας τὸ καθένα κι' ἀσπαζόμενός το, πρὶν τὸ φορέσει:

Ὁ ἀρχιερεύς.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Περιβαλλόμενος τὸ Στοιχάριον.

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, Κύριε ἐλέησον. Ἀγαλλιάζεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐνέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με ὡς νυμφίῳ περιέθηκά μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατέκόσμησέ με κόσμῳ.

Εἰς τὸ Ἐπιτραχήλιον.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ἐκκέων τὴν χάριν Αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς Αὐτοῦ.

Εἰς τὴν Ζώνην.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ περιζωνύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου.

Εἰς τὸ Ἐπιγονάτιον.

Περίζωσε τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τῶν μηρῶν σου, δυνατέ, τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλεύε.

Εἰς τὸ δεξιὸν Ἐπιμάνικον.

Ἡ δεξιὰ Σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ σου χεὶρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς, καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης Σου συνέτριψε τοὺς ὑπεναντίους.

(*). Συνέχεια ἀπὸ τὸ τεύχος 393.

Εἰς τὸ ἀριστερὸν Ἐπιμάνικον.

Αἱ χεῖρές Σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με, συνέτισόν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς Σου.

Εἰς τὸν Σάκκον.

Οἱ ἀρχιερεῖς Σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην, καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιᾶσονται.

Εἰς τὸ Ὁμοφόριον.

Ἐπὶ τῶν ὤμων, Χριστέ, τὴν πλανηθεῖσαν ἄρας φύσιν, ἀναληφθεὶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσήγαγες.

Εἰς τὸ Ἐγκόλπιον.

Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.

Εἰς τὸ ἕτερον Ἐγκόλπιον.

Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.

Εἰς τὴν Μίτραν.

Ἐθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου ζῶν ἠτήσατό Σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

Εἰς τὴν Ράβδον.

Ράβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.

Μὲ τοῦτο τὸ σχῆμα ποὺ ἱστορίσαμε εἰκονίζονται αἱ Κυριότητες, αἱ Δυνάμεις καὶ οἱ Θρόνοι, ἀνθρωπόκορμοι κι' ὀλόσωμοι, βαστώντας στῆνα χέρι ἕνα κοντάρι, καὶ στάλλο μιά στρογγυλὴ σφραγίδα μετὰ τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ Χ. Ἄλλοῦ εἶναι

ντυμένοι μὲ στοιχάρια καὶ μὲ ὄραρια, ἀλλοῦ φορᾶνε ἀρχαία γλαμούδα, ὅπως εἶπαμε γιὰ τοὺς Ἀρχαγγέλους.

Εἶναι δὲ ἡ στάση τους σοβαρὴ καὶ ἡρωϊκὴ, φανερώνοντας «τὴν ἀρρενωπὴν αὐτῶν λογιότητα καὶ τὴν ἀμείλικτον ἔξιν, ἐν ταῖς θεοειδέσι καὶ ἀμεταβόλοις ἰδρύσεσιν». Ἡ κεφαλὴ ἔχει πάντοτε σγουρὰ μαλλιά, ἴσως γιὰ τὸ ἀκτινωτὸ σχῆμα καὶ τὸ φλογερὸ, τὸ βλέμμα εἶναι ἀόστηρό κι' ἀκίνητο, μ' ὅλη τὴ νεότητά τοῦ προσώπου· «τὰ δὲ βλέφαρα καὶ τὰς ὄφθαλμοὺς τῶν θεοπτικῶν νοήσεων φρουρητικόν· καὶ τὴν ἠβῶσαν δὲ καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, τὸ τῆς ἐπακμαζούσης αἰεὶ ζωτικῆς δυνάμεως».

Παριστάνονται δὲ μὲ πλατειοὺς ὤμους καὶ μὲ χέρια μακρυὰ· «τοὺς ὤμους δὲ καὶ τὰς ὠλένας, καὶ αὐτὴς τὰς χεῖρας, τὸ ποιητικόν καὶ ἐνεργητικόν καὶ δραστήριον». Καὶ πλατύστηθοι, φανερώνοντας «τὸ ἀδάμαστον καὶ φρουρητικόν», κ' ἐλαφροπόδαροι καὶ μικροπόδαροι, πού δείχνει «τὸ κινητικόν καὶ ὀξύ καὶ ἐντρεχὲς τῆς ἐπὶ τὰ θεῖα πορευτικῆς ἀεικινήσιος· δι' ὃ καὶ ὑποπτέρους ἢ θεολογία τοὺς τῶν ἁγίων νοῶν ἐσχημάτισε πόδας· τὸ γύρ πτερόν ἐμφαίνει τὴν ἀναγωγικὴν ὀξύτητα καὶ τὸ οὐράνιον καὶ πρὸς τὸ ἀναντες ὀδοποιητικόν καὶ τὸ παντὸς χαμαιζήλου δια τὸ ἀνωφόρον ἐξηρημένον».

Ἐχουνε στοὺς ὤμους· μεγάλες φτεροῦγες καὶ μακρυές, ὄχι φτερά περιστεριοῦ ἢ κανενὸς ἄλλου ἡμεροῦ πουλιοῦ, ἀλλὰ φτεροῦγες ἄγριες ἀπο ἀητὸ ἢ ἀπ' ἄλλο ὄρνεο, μὲ γυρισμένα τ' ἀκροφτέρουγα, πούναι ὅμοια μὲ σπαθιά. Καμαρωτές, σχεδιάζουνε σάν δυὸ ράχες, πῶχουνε στὴ μέση τὴν κεφαλὴ· «ἢ δὲ τῶν πτερῶν ἐλαφρία, τὸ κατὰ μηδὲν πρόσγειον, ἀλλ' ὄλον ἀμιγῶς καὶ ἀβαρῶς ἐπὶ τὸ ὕψηλόν ἀναγόμενον».

Τὰ κοντάρια, τὰ ὁποῖα βαστοῦνε στὰ χέρια, εἶναι τὰ ἀπλά σημεῖα τῆς ἐξουσίας· «τὰς δὲ ράβδους, τὸ βασιλικόν καὶ ἡγεμονικόν καὶ θεῖα τὰ πάντα περαῖνον».

Οἱ Ἔθρονοι εἰκονίζονται σάν ρόδες πύρινες, ἔχοντας φτερά ἀπὸ τὶς τέσσερις μεριές, κι' ἀπάνω στὸ κάθε φτεροὺ ζωγραφισμένο ἓνα μάτι. Ζωγραφίζονται δὲ αὐτοὶ οἱ τροχοὶ δύο δύο, ὁ ἓνας περασμένος στὸν ἄλλον, κατὰ τὰ λόγια τοῦ Προφήτη Ἰεζεκιήλ.

Τὰ Χερουβὶμ εἰκονίζονται μὲ δυὸ φτεροῦγες διπλωμένες, ἢ μιὰ ἀπάνω στὴν ἄλλη, ἔχοντας στὴ μέση ἓνα κεφάλι νεανικό.

Τὰ Σεραφεῖμ εἰκονίζονται μὲ ἔξη φτεροῦγες στὰ δύο πλάγια, δύο σταυρωτές ἀπὸ πάνω καὶ δύο ἀπὸ κάτω, ἔχοντας στὴ μέση τὸ πρόσωπο· ἀλλὰ σὲ πολλὰ εἰκονογραφεῖς, οἱ φτεροῦγες εἶναι ξεδιπλωμένες. Τὰ φτερά εἶναι καταποικιλμένα ἀπὸ μάτια, δηλωτικὸ πῶς βλέπουνε τὰ πάντα. Κάτω ἀπὸ τὰ πλαγινὰ φτερά βγαίνουνε δυὸ χέρια, τὰ ὁποῖα βαστοῦνε κοντάρια μὲ μπαϊράκια

τετράγωνα ἢ στρογγυλά, τὰ λεγόμενα Ριπίδια, ἀπάνω στὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένο «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος», κατὰ τὸ δράμα τοῦ Προφήτου Ἡσαΐα, πού λέγει· «Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης Αὐτοῦ. Καὶ Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν κύκλῳ Αὐτοῦ, ἔξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ καὶ ἔξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυοὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶ ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς ἕτερον καὶ ἔλεγον, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Αὐτοῦ».

Πολλὲς φορές δὲν εἶναι γραμμένη αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή, ἀλλὰ εἶναι ζωγραφισμένο ἀπὸ ἓνα ἐξαφτέρουγο σὲ κάθε ριπίδι, ἀπ' ὅπου καὶ κρατοῦνε τὰ ξεφτέρια πού βγάζουνε στὶς γιορτὲς τῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰ λόγια τοῦ Προφήτη Ἡσαΐα, τὰ Σεραφεῖμ τὰ ἱστορίζουνε καὶ μὲ πόδια γυμνά, πού βγαίνουνε κάτω ἀπὸ τὶς φτεροῦγες, ἔχοντας πολλὰς φορές καὶ μιὰ κοιλιά σάν ἀπὸ πούπουλα. «Τὸ δὲ γυμνόν καὶ ἀνυπόδητον, τὸ ἀφετον καὶ εὐλυτον καὶ ἀσχετον καὶ καθαρεύον τῆς τῶν ἐκτός προσθήκης, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπλότητα τὴν εἶναι, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοιωτικόν», ἡγουν δτι τὰ γυμνά πόδια θέλουνε νὰ παραστήσουνε, ὅσο εἶναι στὴν τέχνη τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὴ γρηγοράδα, καὶ τὸ δτι τὰ θεῖα πνεύματα εἶναι ἐλεύθερα καὶ καθαρὰ ἀπὸ τὰ κοσμικὰ κι' ἀπὸ τὰ ὕλικα καὶ γιὰ νὰ δείξουνε, ὅσο εἶναι δυνατό, τὴ θεϊκὴ ἀπλότητά τους.

Τὰ Τετραμόρφα ζωγραφίζονται συχνά, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἀγγελικὰ σχήματα. μὲ τοῦτο τὸ σχέδιο: Στὴ μέση παριστάνεται ἓνα Ἐξαφτέρουγο, κι' ἀνάμεσα στὶς ἄκρες τῶν φτερῶν ζωγραφίζονται τρία ζῶα, στὸ ἀπάνω μέρος ὁ Ἄετός, στὸ δεξιὸ ὁ Λέωντας καὶ στ' Ἀριστερὸ τὸ Μοσχάρι, κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ. Γιὰ τοῦτα τὰ ζῶα λέγει καὶ ἡ ἐκφώνηση πού κάνει ὁ ἱερέας στὴ λειτουργία «Τὸν ἐπινίκειον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα καὶ λέγοντα», κ' οἱ ψάλτες τὸ τελειώνουνε, ψέλνοντας ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους: «Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης Σου».

Συχνά σ' αὐτὴ τὴ ζώνη ζωγραφίζουμε τὴ λεγόμενη «Ἐτοιμασία τοῦ Ἐθρόνου», ἡγουν τὸ θρόνο πού θὰ καθίσει ὁ Χριστός, ὅταν θὰ ἔρθει νὰ κρίνει τὸν κόσμον, κι' ἀπάνω του εἶναι ἀπιθωμένο τὸ Εὐαγγέλιο, κι' ἀπὸ πίσω εἶναι στημένος ὁ τίμιος Σταυρός, ἢ λόγχη καὶ τὸ καλάμι μὲ τὸ σφουγγάρι. Κάτω-κάτω δὲ τὸ ὑποπόδιο. Τὴν Ἐτοιμασία τοῦ Ἐθρόνου τὴν ἱστοροῦνε πρὸ πάντων στὴ Δευτέρα Παρουσία.

Ἀπὸ τὴν ἀρχαία τέχνη, ἢ πλέον σπουδαία ἱστορία πού παρίστανε τὶς οὐράνιες Δυνάμεις, καὶ πού σώθηκε ἕως τὶς μέρες μας, βρισκότανε στὴν Κοίμησι τῆς Θεοτό-

κου τῆς Νίκαιας, δουλεμένη με ψηφιά.

Ἡ Νίκαια στάθηκε πολυφημισμένη στὰ χρόνια τῶν βυζαντινῶν, ἐπειδὴ σ' αὐτὴ τὴν πολιτεία ἔγινε ἡ Πρῶτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ποὺ θέσπισε τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες ποὺ τὸ συνθέσανε, ὑμνηθῆκανε με τοῦτα τὰ ἐξαισια λόγια:

«Ὡ θεία παρεμβολή, θεηγόροι ὀπλίται παρατάξεως Κυρίου. Ἀστέρες πολύφωτοι τοῦ νοητοῦ στερεώματος. Τῆς μυστικῆς Σιών οἱ ἀκαθαίρετοι πύργοι. Τὰ μυρίπνοα ἄνθη τοῦ Παραδείσου. Τὰ πάγχρυσά στόματα τοῦ λόγου. Νικαίας τὸ καύχημα, οἰκουμένης ἀγλαΐσμα, ἐκτενῶς πρεσβεύσατε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν».

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ θεοδόξαστη πολιτεία στολιστῆκε με τὴν ἐκκλησία τῆς Κοιμήσεως, ἡ ὁποία ἱστορίθηκε με τὰ θεολογικὰ πρόσωπα τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τῶν Ἀγγέλων. Πλὴν σήμερα δὲν ὑπάρχει, γιατί κάηκε πρὸ εἰκοσιπέντε χρόνια, γιὰ μεγάλη λύπη τῆς χριστιανωσύνης. Σημείωσε ὁμοῦς διὰ οἱ Ἀρχάγγελοι ἦταν ζωγραφισμένοι μέσα στὸ Ἅγιο Βῆμα, κατὰ τὴν ἀρχαία τάξη τῆς εἰκονογραφίας καὶ ὄχι στὸν τροῦλλο, ὅπου δὲ ζωγραφίζανε τὸν Παντοκράτορα, ἀλλὰ ἓνα μέγα Σταυρὸ ἢ τὴν Ἀνάληψη. Ἀπάνω ἀπὸ τὰρχαγγελικὰ πρόσωπα ἦταν γραμμένα: Ἀρχαί. Κυριότητες. Δυνάμεις. Ἐξουσίαι, κι' ἀπὸ κάτω τούτῃ ἡ ἐπιγραφή «Καὶ προσκυνησάτωσαν Αὐτὸν πάντες Ἄγγελοι»· ἐπειδὴ δορυφορούσανε τὸν ἅγιο θρόνο με τὸ Εὐαγγέλιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο βγαίνανε τρεῖς ἀχτίνες, παριστάνοντας συμβολικὰ τὴν Ἁγία Τριάδα. Αὐτὴ ἡ ζωγραφία ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν Εἰκονομάχων.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Παλαιολόγων σώζεται στὸ Μυστρά ὁ τροῦλλος τῆς Περιβλέπτου, στολισμένος με τὰ οὐράνια Πνεύματα. Ὅχτῶ κίονια ζωγραφισμένα σηκῶνουνε τὸν κύκλο τοῦ Παντοκράτορος, καὶ σὲ κάθε χώρισμα, ἀνάμεσα σὲ τοῦτα τὰ κίονια, εἶναι ζωγραφισμένα με ἐξαισια τέχνη, στὴν ἀπάνω σειρά, τὰ Χερουβίμ, τὰ Σεραφεῖμ καὶ τὰ Τετραόμορφα, ἀπὸ κάτω δὲ εἰκονίζεται ὁ Θρόνος προσκυνούμενος ἀπὸ δύο Ἀγγέλους, οἱ Προφῆτες κ' ἡ Παναγία δίχως τὸ Πρόδρομο.

Ἐξὸν ἀπὸ τὸ λεπτὸ σχεδιάσμα, οἱ χρωματισμοὶ εἶναι πανευφρόσυνοι. Ὁ οὐρανὸς εἶναι μαβὺς ζαφείρινος ἀνάμεσα στὶς κολόννες, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐργασμένες ἐξαισια με χρυσοκοντυλιές ἀπὸ κάποια ὄχρα χρυσώτερη κι' ἀπὸ τὸ χρυσάφι, καὶ τυλιγμένες χαριέστατα με πράσινα δροσερὰ δαφνόφυλλα, δεμένα με λεπτές ταινίες μαργαροπλουμισμένες. Τὰ φτερά τῶν Ἀγγέλων εἶναι καὶ κεῖνα χρυσοκονδυλισμένα ὀλόγυρα, καὶ φωσφορίζουνε μ' ἀληθινὴ οὐράνια μεγαλοπρέπεια, μέσα στὸ μυστικὸ βάθος τ' οὐρανοῦ.

Σὲ κείνη τὴν ἐποχὴ οἱ Ἄγγελοι, ἡ Παναγία κι' ὁ Πρόδρομος εἶναι ζωγραφισμέ-

νοι, σὲ πολλές ἐκκλησίες, μέσα σὲ στρογγυλά στεφάνια, ἕως τὸ στήθος, γύρω στὸν Παντοκράτορα, ὅπως βρίσκονται ἀκόμα στὴν Παναγία τὴ λεγόμενη Χρυσοαφίτισσα, στὴν Ὁμορφὴ Ἐκκλησιᾶ τῆς Ἀττικῆς, κι' ἄλλοῦ.

Ἀπὸ τίς δυὸ ἐκκλησιᾶς ποὺ ζωγράφισα με τὰμαρτωλὸ χέρι μου, στὴ μία παράστη σα τοὺς Ἀγγέλους ὀλόσωμους, καὶ στὴν ἄλλη, μέσα σὲ κύκλους, τὰ λεγόμενα Στηθάρια, γιατί τὸ καλοῦσε τὸ σχέδιο τοῦ κάθε τροῦλλου.

Στ' Ἅγιον Ὄρος, σὲ ὄσα μοναστήρια ἔχουνε ζωγραφίσει οἱ Κρητικοὶ ζωγράφοι, ὁ Ἀρχαγγελικὸς χορὸς ἐπῆρε ἐκεῖνο τὸν τύπο ποὺ βλέπουμε νὰ βαστᾷ Ἰσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἀγιογραφίας.

Ἡ Κρητικὴ τέχνη εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀσκητικὴ μ' ὄλα ταῦτα τὰ Οὐράνια Τάγματα εἰκονίζονται μεγαλοπρεπέστατα, με ὕψος θεολογικό. Οἱ Ἀρχάγγελοι εἶναι ντυμένοι ἄλλοι με τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ φορέματα κι' ἄλλοι με τὸ στοιχάρι, κρατᾶνε δὲ ὄλοι στὸνα χέρι τὴ στρογγυλὴ σφραγίδα με τὸ ἱερὸ μονόγραμμα, καὶ κοντάρι στ' ἄλλο χέρι. Ἀνάμεσα στοὺς Ἀρχαγγέλους στέκονται τὰ Χερουβίμ, τὰ Σεραφεῖμ κ' οἱ πύρινοι τροχοί.

Ἐξωτικὸ ὄραμα ἐκείνη ἡ καταπληχτικὴ στρατιά, παραταγμένη ἀκίνητη μέσα στὸν ἐναέριο Τροῦλλο, ποὺ στέκεται ἀπὸ πάνω μας, με τὰ μελαχροινὰ τὰ πρόσωπα, με τὰ ροῦχα ποῦναι ἀσιατικὰ κ' ἑλληνικὰ, με τίς γυριστὲς φτεροῦγες, με τὰ μυστηριώδη βλέμματα ποὺ ἐξιχνιάζουνε τὰ ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια.

Ὁ θόλος στέκεται μέσα στὴ συγνεφιασμένη φύση· ἄνεμοι ἄγριοι καταπνέουν ἀπὸ τὸ πέλαγος. Ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει κάτω ἀπὸ τίς καμάρες τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ κάνει τὴν προσευχὴ του. Βλέπει τὰ χωματένια χρώματα καὶ τὰ σοβαρὰ σχήματα τῆς ζωγραφικῆς τούτης καὶ νιώθει κάποια μυστικὴ ἀνταπόκριση ἀνάμεσα στὴν ἁγιασμένη αὐτὴ Τέχνη καὶ στὰ πετραδερά βουνά τοῦ Ἄθωνα, με τὰ μυρίπνοα φυτὰ ποὺ βρέχονται ἀπὸ τὴ ψυχρὴ βροχὴ, με τοὺς βράχους, με τὰ κόκκινα καὶ με τὰ κίτρινα χρώματα ποὺ εὐωδιάζουνε σὰν λιβάδι, με τὰ κρυστὰ νερὰ ποὺ βογκᾶνε μέσα στὰ μεγαλόδεντρα φεράγγια, με τὴν ἔρημη ἀκροθαλασσιᾶ πῶχει τὰ σκοτεινὰ σπηλαία, με τὸν ἄμμο καὶ με τὰ μύρια χοχλίδια.

Τὰ μυστηριώδη πρόσωπα βλέπουνε τοὺς ἀνθρώπους σιωπηλά κι' ἀκίνητα, κρυμμένα ἀνάμεσα στὰ φτερά. Δέος σὲ πιάνει ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐξωτικὴ παρουσία. Τὰ φοβερὰ Σεραφεῖμ, τὰ πολυόμματα, τὰ ἐξαφτέρουγα, σὲ κυτᾶζουνε με τὰγρυπνα τὰ μάτια τους, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνοικοκλείουνε, ὅπως λέγανε οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες γιὰ τίς ψυχὲς ποῦναι στὸν ἄλλο κόσμος.

Ἀνατριχιάζεις ἀντικρύζοντας με θάμβος

αὐτὰ τὰ πλάσματα, πῶχουνε χέρια καὶ πόδια σὰν τὸν ἄνθρωπο, θυμίζοντας τὰ λόγια τοῦ Προφητάνακτα, ποὺ λέγει πῶς ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ὁμοιο μὲ τοὺς Ἀγγέλους, μονάχα λίγο πιὸ χαμηλότερα. Ἐδῶ καὶ κεῖ στέκονται οἱ Τροχοί, αὐτὰ τὰ φοβερά ἀνίγματα, φριχτὰ φλεγόμενα τέρατα, στεφάνια πυρῶμένα, ζωντανά καὶ φτερωτά, ποὺ σὲ τρυπάνε μὲ τὸ μάτι τους.

Τὰ ἠθικά τοῦτα ὁμοιώματα εἶναι μὲν παράδοξα, ἀλλὰ δὲν ἔχουνε ὅμως κείνη τὴν ἀμαρτωλὴ γασμωδία καὶ τὴν πολὺπλοκή μογγολικὴ κορυβαντία ποὺ παρουσιάζουνε οἱ εἰκονογραφίες τῶν δαιμόνων τοῦ Θιβέτ, τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μὲ τὰ περίπλοκα σχήματα καὶ τὰ παράφρονα, μὲ τὰ χρώματα τὰ ὠμά, τὰ ὁποῖα ταλαιπωροῦνε τὴν ψυχὴ μας καὶ τὴν καταποντίζουνε μέσα σὲ ζάλη ἀπελπιστικὴ. Αὐτὲς οἱ ἀνωμερεῖκόνες τῆς ὀρθοδοξίας ἔχουνε τὴν ἀπλότητα τῆς ἀλήθειας, ὄντας γεμάτες ἀπὸ σεμνοπρέπεια, τιμιώτατα σύμβολα τῆς ἠθικῆς θεολογίας.

Ἡ τέχνη τῶν Κρητικῶν ἀγιογράφων εἶναι μὲν φιλοδοουλεμένη, ἀλλὰ ἔχει μαζὶ καὶ κάποια τρανότητα καὶ μιὰ πλατεῖα ἀπλότητα, καθὼς καὶ κείνη τὴν ἡρωϊκὴ πνοή, ἣ ὁποῖα ξεχύνεται ἀπὸ τὴν ἀδάμαστη ψυχὴ τῆς Κρήτης. Γιὰ τοῦτο, οἱ πολυπρόσωπες εἰκονογραφίες τους, ὅπως εἶναι ὁ Ἀρχαγγελικὸς Στρατὸς ποὺ δορυφορεῖ τὸν Παντοκράτορα, εἶναι στολισμένες μ' ἕνα κάλλος ἀνέκφραστο, τὸ ὁποῖο βγαίνει ἀπὸ τὴν νηστευτικὴν τούτην τεχνοτροπία. Οἱ Ἄγγελοι οἱ ζωγραφισμένοι ἀπὸ τοὺς Κρητικούς, εἶναι πνευματικὰ σώματα μὲ πνευματικὴς αἰσθήσεις.

Αὐτοὶ οἱ ἀγιογράφοι μοιάζουνε περισσότερο μ' ἀγιασμένους πολεμάρχους ποὺ πολεμᾶνε μὲ ἄρματα πνευματικά. Ἀπὸ τὰ χέρια τους ἔχει ἱστορηθεῖ ἡ Ἀγγελικὴ Χοροστασία στὰ μοναστήρια τοῦ Διονυσίου, τοῦ Δοχειαρίου, τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Κουτλουμουσιοῦ· στὸ μοναστήρι τῆς Λαύρας ἔχει χαλάσει ἡ ζωγραφικὴ ποὺ στόλιζε τὸν τροῦλλο, κ' εἶναι ξαναζωγραφισμένη ἀτεχνα. Αὐτὸς ὁ τύπος διαδόθηκε ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, καὶ βρίσκεται ἔως τὰ σήμερα σὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν κουμπελίδικες.

Τὰ πιὸ καλὰ δείγματα, ἀπ' ὅσα γνωρίζω, εἶναι ἡ τοιχογραφία τῶν Ἀγγέλων στὸν Ὅσιο Λουκά, ἣ ὁποῖα ἔγινε στὴ θέση τῶν ψηφιδῶν ποὺ χαλάσανε, στὴν Πόρτα Παναγιά, στὴ Μεταμόρφωση, καὶ στὸ Βαρλαάμ καὶ στὸ Ρουσάνι τῶν Μετεώρων, στὴν Καισαριανή, στὸ Θεολόγο τοῦ Ὑμηττοῦ, στὴ Μονὴ Πετράκη τῆς Ἀθήνας καὶ στὴ Φανερωμένη τῆς Σαλαμίνας, ποῦναι ἔργα τοῦ Γεωργίου Μάρκου, στὸ Γαλατάκι τῆς Εὐβοίας, καὶ σὲ ἄλλες πολλὲς ἐκκλησιῶν ποὺ

χτιστήκανε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1500 μ.Χ.

Βρίσκονται ὅμως καὶ ἐκκλησιῶν, θεμελιωμένες σ' αὐτὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, πῶχουνε τοὺς Ἀγγέλους ζωγραφισμένους κατὰ τὸ ἀρχαῖο σύστημα, ὅπως εἶναι στὸ Παρεκκλήσι τοῦ Βατοπεδίου, στὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου στὰ Μέγαρα κι' ἄλλοι. Σπάνια ἔχουνε ἱστορημένη στὴ θέση τῶν Ἀρχαγγέλων τὴ Θεία Λειτουργία, ὅπως εἶναι τῆς Μολυβοκκλησιᾶς καὶ τοῦ Χιλιανταριοῦ στ' Ἅγιον Ὄρος.

Ἀπ' αὐτὲς τίς τοιχογραφίες οἱ πλέον κατανυκτικὲς εἶναι, κατὰ τὴν κρίση μου, οἱ Ἀρχάγγελοι τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Θεολόγου, ἀπάνου στὸν Ὑμηττό. Σ' αὐτὸ τὸ ἐρημητήριο, ὅλη ἡ εἰκονογραφία εἶναι ἐξαισία, ὅπως ἔγραψα σ' ἕνα βιβλίο. Οἱ Ἀρχάγγελοι ὅμως τέρπουνε τὸ πνεῦμα μας μὲ κάποια σχήματα καὶ μὲ κάποια χρώματα μυστικά. Τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι ὠραῖα, τὰ χρώματα εἶναι χῶματα. Καὶ ὅμως, τί ἀρμονία λεπτότατη ἔκανε μὲ δαῦτα κείνος ὁ ἀπλοϊκὸς ἀγιογράφος. Αὐτὸς ὁ ἐλάχιστος μᾶς χάρισε δῶρο πολῦτιμο. Ὁ οὐρανὸς εἶναι βαθύχρωμος, τὸ ἔδαφος πρασινωπὸ σὰν τ' ἄγρια τὰ βότανα, ἀπάνω στὸ ὁποῖο εἶναι σχεδιασμένοι οἱ κόκκινοι τροχοὶ μὲ κοκκινόχωμα, ἔχοντας τίς ἄκρες τῶν φτερῶν ἄσπρες καὶ κίτρινες, θαῦμα ἰδέσθαι γιὰ τὸν εὐλαβῆ καὶ στοχαστικὸν ἄνθρωπον. Οἱ δὲ ἀσεβεῖς εἶναι τυφλοὶ καὶ δὲν βλέπουνε τὴν τέτοια ὠραιότητα, κατὰ τὸ λόγο ποὺ εἶπεν ὁ Χριστὸς στοὺς Ἀποστόλους: «Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον».

Κατὰ τὰ μεταγενέστερα χρόνια, δηλαδὴ κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων, οἱ ἀγιογράφοι ζωγραφίζουνε ἀνάμεσα στοὺς Ἀγγέλους τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ ἀρματωμένον, μὲ τὸ σπαθὶ ξεγυμνωμένο, ὅπως τὸν εἶδε ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, «καὶ ἡ ρομφαία αὐτοῦ ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ». Βρίσκεται ἔτσι ζωγραφισμένος στὸ Νάρθηκα τῆς Καισαριανῆς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἐρημοκκλήσια καὶ φτωχομοναστήρια.

Τὰ ὄπλα κ' οἱ ἀρματωσιῶν εἶναι ἀλληγορικά, κατὰ τὰ λόγια ποὺ λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος. «Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὀπιοδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ἣ ἐστὶ ρῆμα Θεοῦ».

Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ